

บทที่ 7

สาเหตุการรับอิทธิพลจากวรรณคดีตะวันตก

การกล่าวถึงสาเหตุของการรับอิทธิพลวรรณคดีจากตะวันตกที่จะกล่าวต่อไปนี้ มิใช่เป็นสาเหตุโดยตรง หากแต่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการรับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตกเข้ามา มากกว่า เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันตกมิใช่เป็นความสัมพันธ์ลึกซึ้งทางด้านวัฒนธรรมและศาสนาเหมือนอย่างที่เราพบกับประเทศเพื่อนบ้านทางตะวันออก หากแต่เป็นความสัมพันธ์เพื่อถ่ายทอดเอาวิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามา อันเป็นเหตุให้วิถีชีวิต ค่านิยม ของโครงสร้างของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปด้วย การกล่าวถึงปัจจัยเหล่านี้ เป็นการลำดับขั้นตอนการติดต่อระหว่างไทยกับตะวันตกให้เห็นว่าคลี่คลายมาสู่การรับอิทธิพลทางวรรณกรรมอย่างไร ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่

1. พระราชวิเทโศบายในการติดต่อกับฝรั่งชาติตะวันตก

ไทยมีความสัมพันธ์กับชาติต่าง ๆ ทางตะวันตกมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ความสัมพันธ์นี้ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับในสมัยรัตนโกสินทร์ การติดต่อกับประเทศตะวันตกในระยะนี้เนื่องด้วยเหตุผลทางนโยบายทางการเมืองและการปกป้องรักษาเอกราชของประเทศเป็นสำคัญ ถ้าศึกษาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประเทศในเอเชียอาคเนย์ ในระยะนี้จะเห็นได้ว่าตกอยู่ภายใต้ “อิทธิพลเมืองขึ้น” ของประเทศมหาอำนาจทางตะวันตก ตะวันตกมีนโยบายแสวงหาอาณานิคมในทวีปเอเชียและอัฟริกามาตั้งแต่เสร็จสิ้นสงครามโปเลียนในยุโรป กองทัพเรือของชาวตะวันตกเดินทางมายังตะวันออกเพื่อแสวงหาอู่ข้าวอู่น้ำอันสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ดังปรากฏว่าประเทศต่าง ๆ ที่แวดล้อมไทยอยู่ทั้งใกล้หรือไกล เช่น พม่า อินเดีย เขมร ลาว ญวน และบางส่วนของจีนตกเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกไปหมดแล้วในสมัยนั้น พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ได้ทรงเห็นการณ์ไกล คงจะมีพระราชดำริว่าไม่ช้าไม่นานไทยคงจะตกไปอยู่ในสภาพเดียวกัน ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีถึงภัยอันตรายอันเกิดจากการติดต่อกับตะวันตก ในขณะที่ทรงประชวรใกล้สวรรคตยังทรงเตือนข้าราชการไทยว่า

“การต่อไปข้างหน้า...การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้คืออย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะทำไว้ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใส ไปทีเดียว”

ฉะนั้นในรัชกาลต่อ ๆ มา พระมหากษัตริย์ไทยจึงเห็นว่าการป้องกันตัวของไทยนั้นไม่มีทางใดจะสัมฤทธิ์ผลยิ่งไปกว่าการเปิดประตูรับการติดต่อกับชาวตะวันตกทุกชาติที่ต้องการเข้ามาเป็นไมตรี

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 เล่ม 2 หน้า 188.

ด้วย เพื่อให้เป็นการถ่วงดุลย์อำนาจกันเอง เมื่อมีเรื่องกระทบกระทั่งกัน เราก็ยอมเสียดินแดนส่วนน้อย เพื่อรักษาดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศไว้ เช่น การยกเมืองประเทศราชมลายู 4 เมือง คือ กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปลิศให้อังกฤษเพื่อแลกกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในสมัยรัชกาลที่ 5 และในสมัยเดียวกันได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันได้ดำเนินนโยบายเร่งปรับปรุงประเทศในทุกด้านให้ขึ้นสู่อารยะภาวะทัดเทียมประเทศตะวันตก เช่นในด้านกฎหมาย การศึกษา การแพทย์ และความเจริญทางด้านวัตถุ เช่น การคมนาคม บ้านเรือน ความสะดวกทางสาธารณูปโภค ฯลฯ หรือแม้แต่การยกเลิกประเพณีในราชสำนักบางอย่าง เช่น สมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้ยื่นเข้าเฝ้าแทนหมอบกราบ และผู้ชายต้องสวมเสื้อ เป็นต้น

การใช้นโยบาย "เดินเข้าหา" ตะวันตกนี้เอง ทำให้เราได้ถ่ายทอดวิทยาการแขนงต่าง ๆ เอาไว้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมครั้งยิ่งใหญ่ของไทย

พระราชวิเทศนโยบายในการติดต่อกับฝรั่งเพื่อยับยั้งการล่าเมืองขึ้นของฝรั่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับอิทธิพลวรรณกรรมจากตะวันตกเข้ามานั้น ได้แก่

ก. การศึกษาภาษาอังกฤษ ในระยะแรกเจ้านายเชื้อพระวงศ์ของไทยได้มีบทบาทสำคัญในการติดต่อกับชาวตะวันตก โดยเฉพาะพวกบาทหลวงและมิชชันนารี ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในระยะนั้น มีเจ้านายหลายท่านได้ศึกษาภาษาอังกฤษกับฝรั่งเหล่านั้น มาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 การศึกษาภาษาอังกฤษในระยะแรกเป็นไปเพราะนโยบายทางการต่างประเทศ การเสียเปรียบทางการทูตและทางด้านการค้าเป็นแรงกระตุ้นอย่างสำคัญในการพยายามเรียนรู้จักภาษาอังกฤษเพื่อเจรจากับทูตของต่างชาติ ที่เข้ามาติดต่อโดยไม่ต้องอาศัยล่ามชาวมลายู ซึ่งรังแต่จะทำให้เกิดการไขว้เขวเข้าใจผิดและประสพความล้มเหลวในที่สุด คนไทยรุ่นแรกที่ศึกษาภาษาอังกฤษจนใช้การได้อย่างดี ได้แก่

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ นับว่าเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ได้ศึกษาภาษาอังกฤษ¹ โดยศึกษาจากนายฮันเตอร์ (Mr. Hunter) พ่อค้าชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นชาวอังกฤษคนแรกที่เข้ามาตั้งร้านค้าในกรุงสยามตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ต่อมาเมื่อมีมิชชันนารีอเมริกันเดินทางมา พระองค์ก็ได้ศึกษาความรู้กับพวกมิชชันนารีอเมริกันต่อไปอีกจนเชี่ยวชาญในด้านภาษาอังกฤษมากมาย จนถึงกับทรงทำพจนานุกรมไทยเป็นอังกฤษ และอังกฤษเป็นไทย ในพ.ศ. 2383 นอกจากภาษาอังกฤษยังทรงแสวงหาความรู้ในวิทยาการแบบตะวันตกอีกมากมาย ได้แก่ วิชาทำนาฬิกาและซ่อมมนาฬิกา วิชาการทหารแบบใหม่ วิชาต่อ

¹ ประวัติสาร บุญประเสริฐ, "วิเคราะห์มูลในการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์" ดำรงพระบรมราชอิสริยยศเป็น

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว" วารสารรามคำแหง, ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม, 2517) หน้า 95.

เรือ และวิชาทำแก๊ส¹

รัชกาลที่ 4 หรือเจ้าฟ้ามงกุฎ ตั้งแต่สมัยยังทรงผนวชอยู่ ทรงเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น

1. ขณะผนวชทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับหมอสอนศาสนาและมิชชันนารี เช่น บาทหลวงปาลเลอกัว (Pallegoix) ชาวฝรั่งเศส และบาทหลวงคาร์เวล (Carwell) ชาวอเมริกัน ศึกษาภาษาละตินและอังกฤษ โดยทรงสอนภาษาบาลีและภาษาไทยให้กับบาทหลวงเป็นการตอบแทน ทรงศึกษาภาษาอังกฤษอยู่ถึง 6 ปี จนทรงอ่านเขียนและพูดภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว นับเป็นพระมหากษัตริย์ชาวเอเชียพระองค์แรกที่พูดและเขียนภาษาอังกฤษได้ ทำให้เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วทรงติดต่อกับชาติฝรั่งได้โดยไม่ต้องใช้ล่าม อันก่อให้เกิดผลดีอย่างยิ่งต่อนโยบายต่างประเทศของไทย

2. เมื่อขึ้นครองราชย์ ทรงสนับสนุนให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาภาษาอังกฤษด้วย เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นพระบรมโอรสาธิราชก็ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษร่วมกับพระราชโอรสพระราชธิดาและเจ้านายพระองค์อื่น ๆ ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงก้าวหน้าถึงกับอนุญาตให้พระสนม เจ้าจอมและบรรดาสุภาพสตรีอื่น ๆ ในราชสำนักได้ศึกษาภาษาอังกฤษด้วย ครูที่สอนส่วนมากก็คือภรรยามิชชันนารีอเมริกัน เช่น Mrs. Bradley Mrs. Matoon และ Mrs. Jones ต่อมาเมื่อพระราชโอรสธิดาเจริญพระชันษาขึ้น ได้ทรงติดต่อกับนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) แม่หม้ายชาวอังกฤษจากสิงคโปร์มาสอน ดั่งที่นางแอนนาเอาไปเขียนเป็นหนังสือนวนิยายเรื่อง "The Romance of the Harem" แล้วมีผู้นำไปสร้างเป็นบทละครและบทภาพยนตร์เรื่อง "The King And I"

ในด้านประชาชนยังทรงสนับสนุนให้บาทหลวงอเมริกันตั้งโรงเรียนขึ้นในพระราชวังและต่างจังหวัด เช่น พ.ศ. 2408 นางแมคฟาแลนด์ ตั้งโรงเรียนช่างสตรีที่จังหวัดเพชรบุรี

3. ทรงศึกษาศิลปวิทยาการตะวันตกอื่น ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ การเมืองและศาสนา โปรดศึกษาจากหนังสือตำราภาษาอังกฤษ บางทีก็บาทหลวงนำมาขาย บางทีสั่งซื้อมาจากยุโรปอเมริกาโดยตรง และโปรดอ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ส่งมาจากปีนังและสิงคโปร์ด้วยเช่นหนังสือ Straits Times ทำให้ทรงมีความรู้กว้างขวางเกี่ยวกับสถานการณ์การเมืองของโลกในขณะนั้น เช่น ทำให้ทรงมีวิจารณ์ญาณถูกต้องในเรื่องนโยบายการค้าเมืองขึ้นของชาวตะวันตก จนเตรียมรับสถานการณ์ได้ ซึ่งผิดกับชาวต่างประเทศตะวันออกชาติอื่น ๆ

หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) เป็นคนไทยที่สำคัญคนหนึ่งที่ได้ศึกษาภาษาอังกฤษจากนักสอนศาสนาชาวต่างชาติ จนมีความรู้ภาษาอังกฤษแตกฉาน และมีส่วนช่วยกิจการบ้านเมืองในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ คือ เป็นล่ามหลวงของคณะราชทูตไทยเดินทางไป

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

² พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, แก้วชีวิต (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 356.

เจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2400 ซึ่งในครั้งนั้นหม่อมราโชทัยได้แต่งหนังสือขึ้น 2 เล่ม คือ ความเรียงจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปเมืองอังกฤษ ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และแต่งนิราศคำกลอน เรื่องนิราศลอนดอน อีกเล่มหนึ่ง¹ หลังจากเดินทางกลับมาแล้ว หม่อมราโชทัยรับราชการเป็นถึงอธิบดีศาลต่างประเทศคนแรกของคนไทย ซึ่งรับภาระหนักในเรื่องกรณีพิพาทระหว่างคนไทยกับชาวต่างชาติ

ข. การเสด็จประพาสต่างประเทศ ในรัชกาลต่อมา คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ใช้ยุทธวิธี "เดินเข้าหา" แทนการปิดประตูไม่ต้อนรับ ดังเช่น การเสด็จประพาสต่างประเทศ ทั้งทางตะวันตก และทางตะวันออก เช่น

พ.ศ. 2413 เสด็จประพาสสิงคโปร์ ชาว

พ.ศ. 2414 เสด็จประพาสอินเดีย พม่า

เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่กษัตริย์ในประเทศตะวันออกได้เสด็จออกประพาสต่างแดน ฉะนั้นจึงปรากฏว่าได้รับการต้อนรับอย่างมโหฬารจากประเทศเหล่านั้น ซึ่งเวลานั้นเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก คือ อังกฤษและฮอลันดา ปกครองอยู่

พ.ศ. 2440 เสด็จยุโรปครั้งแรกเป็นเวลา 9 เดือน

พ.ศ. 2449-50 เสด็จยุโรปครั้งที่สองเป็นเวลา 8 เดือน

การเสด็จประพาสต่างประเทศแต่ละครั้ง เป็นประโยชน์ต่อประเทศอย่างมหาศาล อย่างครั้งกลับจากเสด็จประพาสสิงคโปร์ ชาว ก็เกิดพระราชดำริตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษสำหรับลูกผู้ดีขึ้น แต่ก็จัดหาครูสอนไม่ได้ จึงส่งนักเรียนไปเรียนที่สิงคโปร์ในปีนั้น ประมาณ 20 คน ซึ่งต่อมาเมื่อตั้งโรงเรียนในพระนครขึ้นได้แล้ว ก็โปรดให้เรียกตัวกลับมาเรียนในกรุงเทพฯ ยกเว้นพระองค์ที่เรียนรู่มากถึงขั้นสูงกว่าเพื่อนได้ส่งเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษจำนวน 3 คน ทรงตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแก่ลูกผู้ดี สำเร็จในปี พ.ศ. 2415 เมื่อเสด็จกลับจากอินเดียจึงได้จ้าง นางฟรานซิส จอร์จ แพตเตอร์สัน มาสอนอยู่ได้ 3 ปี สิ้นสัญญาก็เป็นอันเลิก แต่หมูนักเรียนไทยที่เรียนกับแพตเตอร์สันครั้งนั้นหลายท่าน ต่อมาได้เป็นบุคคลชั้นนำ ทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองเป็นอันมาก เช่น สมเด็จพระยา-

---

¹ นิราศลอนดอนเป็นหนังสือซึ่งที่ประชุมสมาคมวรรณคดี เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2474 ลงมติเห็นชอบว่าเป็นหนังสือที่แต่งดี หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงแถลงว่า ท่าน "ทรงยกย่องหนังสือกลอนแปด ในเรื่อง "นิราศลอนดอน" ของหม่อมราโชทัย (กระต่าย) เพราะข้อความที่แต่งจำกัดให้กล่าวตามเหตุการณ์ จะเขียนว่ายาวกวนไปตามใจไม่ได้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคือ สัมผัสที่ต้องใช้คำต่างประเทศด้วย เพราะจะเปลี่ยนชื่อเขาไม่ได้ เช่น "ฝ่ายเจ้าชายอัลเบิร์ต" เขาก็ต่อได้ว่า "ประเสริฐศักดิ์" และ "พอเห็นอ่าวโตเวอร์เออไฉน" เป็นต้น เห็นว่านักทั้งเรื่องราวก็เล่าได้ถูกต้องถี่ถ้วน ทำให้ผู้อ่านเห็นตามที่เล่า ๆ นั้นทุกตอน เช่น เข้าเฝ้า ไปดูโรงพยาบาล ไปดูเซอร์คัส ไปดูทำเงิน ทำโทรเลข ต่าง ๆ เป็นต้น ซ้ำอธิบายถึงความรู้สึก เช่น ชักซ้อมกิริยาเข้าเฝ้าเพื่อจะเป็นเกียรติยศแก่ไทย ทำให้เห็นว่า คนโบราณเขาก็รู้จักคำว่า รักชาติอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน" ส่วนสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับรองตรัสว่า "หม่อมราโชทัย แต่งดียิ่ง"

อ้างถึงใน ฌ์รัฐภูมิ สุทธิสงคราม, ผู้สร้างวรรณกรรม, (พระนคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์), 2520 หน้า 236.

ดำรงราชานภาพ สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปยังทรงเล็งกิจการความเจริญทางด้านเทคโนโลยีของบ้านเมืองตะวันตกไว้ในพระราชหัตถเลขาเรื่อง "ไกลบ้าน" ที่พระราชทานมายังเจ้าฟ้าหญิงนิทานมดล หลังจากเสด็จกลับจากยุโรปแล้ว ทรงเร่งพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทางเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น การไฟฟ้า ประปา โทรเลข รถไฟ ฯลฯ โดยทรงจ้างชาวตะวันตกหลายคนเข้ามาดำเนินการ ฉะนั้น การเสด็จประพาสต่างประเทศแต่ละครั้งไม่ได้เป็นไปเพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถ หากแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ

2. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5¹

การศึกษาของไทยในอดีตอยู่ในวงแคบ โรงเรียนคือวัด ครูคือพระ วิชาที่เรียนก็ได้แก่อ่าน เขียน เรียงเลข หรือวิชาแต่งคำประพันธ์ต่าง ๆ ผู้หญิงจะมุ่งเรียนทางเย็บปักถักร้อย หัตถวิชาการ เรือน เด็กชายอาจจะบวชแล้วเรียนพระธรรมวินัย เจ้านายชั้นสูงก็จะได้ศึกษาวิชารัฐศาสตร์และวิชาราชประเพณีตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ด้วย วิทยาการต่าง ๆ ที่เรียน มักจะเป็นวิทยาการแบบเก่า ความรู้แบบใหม่ เช่น วิทยาศาสตร์ การคำนวณชั้นสูง และอื่น ๆ ยังไม่มี จนในรัชกาลที่ 3 จึงได้มีเจ้านายหลายพระองค์ได้ศึกษาหาความรู้แบบตะวันตก เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงสิทธิ นายเวรมหาดเล็ก กรมหลวงวงศาธิราชสนิท กรมหลวงมหิศวรินทรากรมเรศ เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงใฝ่พระทัยในเรื่องการศึกษาและทรงส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างมาก ทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

"วิชาหนังสือ เป็นวิชาที่นับถือและเป็นที่ยอมรับมาแต่โบราณว่า เป็นหลักวิชาอย่างประเสริฐของผู้ที่เป็นใหญ่ยิ่งนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้น ตลอดจนราษฎรพลเมืองจำเป็นต้องรู้ เพราะเป็นวิชาที่ล่งทำให้การทั้งปวงสำเร็จไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยการท่องจำเรียนและเป็นวิชาที่ทำให้ผู้ได้รู้มีความฉลาดได้เร็ว ได้ง่ายขึ้น...วิชาหนังสือในเวลานี้เป็นเวลาที่กำลังต้องการ...เพราะฉะนั้น ข้าจึงได้มีความมุ่งหมายตั้งใจที่จะจัดการเล่าเรียนทั่วไปทั้งบ้านทั้งเมือง ให้เป็นการรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยเร็ว"²

ด้วยเหตุนี้จึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นเป็นครั้งแรกในพระบรมมหาราชวังเมื่อ พ.ศ. 2414 โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เมื่อครั้งยัง

¹ อ่านเพิ่มเติม, วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516)

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสตอบในการพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อวันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 12 ค่ำ ปีระกา ยังเป็นฉศก จุลศักราช 1246 (พ.ศ. 2427) "พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417-2453). (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณฯ 2458), หน้า 35-6

เป็นหลวงสารประเสริฐ ปลัดกรมพระอาลักษณ์ เป็นอาจารย์ใหญ่ นักเรียนได้แก่ พระเจ้าลูกยาเธอ พระราชวงศ์ และบุตรขุนนางข้าราชการ แนวการสอนในโรงเรียนนี้ต่างจากโรงเรียนแผนโบราณ คือ มีสถานที่เรียนและหลักสูตรที่แน่นอน และเขียนภาษาอังกฤษควบคู่ไปกับภาษาไทย มีครูฝรั่งเป็นผู้สอน

การจัดการศึกษาในประเทศยังคงดำเนินต่อไปไม่หยุดยั้งใน พ.ศ. 2424 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงเรียนขึ้นที่ตำหนักสวนกุหลาบ เรียกว่า "โรงเรียนทหามหาเล็ก" หรือ "โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ" ตอนแรกนี้จุดมุ่งหมายเพื่อหัดวิชาทหาร ต่อมาโปรดให้ขยายและเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนพลเรือน เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการโดยทั่วไป และใน พ.ศ. 2459 ได้สถาปนาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย¹ การจัดตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้มีที่สังเกตอย่างหนึ่งคือ ได้รับความคิดจากชาวการตั้งมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ จากหนังสือพิมพ์ Bangkok Recorder หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย ดำเนินการโดยหมอบรัดเลย์ ด้วยหมอบรัดเลย์ได้เสนอข่าวและความคิดในกาจัดตั้งมหาวิทยาลัยในเมืองไทยไว้ในหนังสือพิมพ์ฉบับวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 1865 (พ.ศ. 2408) ไว้ว่า

“ยูนิเวอร์ซิตี

...เมื่อไรจึงจะมียูนิเวอร์ซิตีตั้งขึ้นในกรุงสยามบ้างเล่า คนชาวเมืองไทยที่เป็นเสรีผู้มีเงินก็มีอยู่บ้าง ก็ควรที่คนทั้งหลายจะพร้อมใจกันตั้งที่สำนักนี้ ครูสั่งสอนศิลปศาสตร วิชาการความรู้แลให้หัดแปลภาษาต่าง ๆ

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้อินข่าวว่า พระปลัดเมืองเพชรบุรี มีความปรารถนาจะตั้งที่สำหรับครูสั่งสอนศิลปศาสตรตามภาษาต่าง ๆ ที่เป็นสำคัญ ซึ่งได้ใช้สอยกันอยู่ในกาลทุกวันนี้มาก พระปลัดนั้นหมายจะจ้างครูมาแต่เมืองนอก แล้วให้เด็กทั้งปวงที่จะไปเรียนวิชานั้นเสียเงินทุก ๆ ปี พอคุ้มเงินค่าจ้างครูที่สั่งสอนนั้น ข้าพเจ้าได้อินดังนั้น เห็นชอบด้วย แลเห็นควรที่คนมีเงินจะเข้าส่วนในการที่จะทำศึก เป็นที่ครูสำหรับสั่งสอนวิชานั้นอย่างประเทศยุรบ ทำแล้วก็จงฝากถูกไปไว้ในที่นั้นให้อยู่หลายปี ซึ่งจะได้อริสันคในภาษาต่าง ๆ แล มีปัญหาตริตรองคิดกระทำการงานให้สำเร็จตลอดไปได้ตามในใจเขา พอสมเค็จพระเจ้าแผ่นดินเมืองสยามจะวางพระไทยใช้ราชการใหญ่แก่เขาได้ ไม่ต้องกลัวว่าจะเสียราชการไป บัดนี้ข้าพเจ้ามีความเสียดายนักที่ท่านผู้ใหญ่มิได้จัดแจงสำนักครูที่สั่งสอนเช่นว่ามานั้น แต่แรกเดิมได้สืบปมาแล้ว ถ้าทำได้อีกทุกวันนี้คงมีคนหนุ่ม ๆ หลายสิบคน ที่ได้รู้สันคในการแปลภาษาอังกฤษ แลภาษาฝรั่งเศส แลอินเตอเนชันแนลพอซ คือ กฎหมายสำหรับใช้ในระหว่างเมืองต่อเมืองนั้น แลจะได้ประโยชน์แก่เมืองไทยหลายอย่างนัก แต่บัดนี้เต็มที่จะหาคน ๆ เคียวซึ่งเป็นชาวเมืองไทยที่อาอ่านในหนังสือสยามเตงศ์ฎาหนังสือบางกอกกรีกอเดอแต่น่าเคียวได้

อนึ่ง มีคำสุภาษิตกล่าวไว้ว่า ถึงจะทำที่สาขนักก็ดีกว่าที่จะไม่ทำเสียอีก คำนี้เป็นคำขออยู่ ถึงเวลานี้เป็นเวลาสาขนัก ก็ควรจะจับทำที่สำนักสั่งสอนศิลปศาสตร ข้าราชการทั้งปวงโดยพลัน หากควรที่จะหัดเขียน

¹ ุรายละเอียดใน ขจร สุขพานิช “เบื้องหลังการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” 23 ตุลาคม 2496, หน้า 186-198.

ไปอีก ไม่เลย เพราะกรุงสยามคงเลื่อนจากที่ ๆ เคยตั้งอยู่นั้น ไปตั้งอยู่ใหม่ที่ประเทศยุโรปแล้ว มีชาวยุโรปมา
รคนปนอยู่ด้วยกันมาก ได้ตั้งเป็น ไมตรีกันเป็นหลายเมืองแล้ว ถ้าไม่ได้เรียนรู้ในภาษาแลศิลปศาสตราวิชาการ
ของเขา จะกระทำการงานสิ่งใดด้วยเขาก็ขัดข้อง ไม่สะดวกเลย จะ ได้เกิดการอภัยศตต่าง ๆ เพราะมีความรู้
น้อยแลชาวเมืองที่ล้อมรอบอยู่นั้น เขารู้ภาษาวิชาการมากกว่าตัว ถ้ากระนั้นที่ไหนจะ ได้ชื่อเสียงว่าเป็น
เมืองใหญ่ได้เล่า”

จะเห็นได้ว่าข้อเสนอของหมอบรัดเลย์มาสัมฤทธิ์ผลเอาในเวลา 51 ปีให้หลัง

นอกจากนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2427 เป็นต้นมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับสามัญชนตามวัด
ต่าง ๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง โรงเรียนสำหรับประชาชนแห่งแรกคือ “โรงเรียนวัดมเหยงคณ์”
เมื่อสิ้นปี 2434 ปรากฏว่ามีโรงเรียน 48 โรง ต่อมาปี พ.ศ. 2435 มีพระบรมราชโองการโปรด
เกล้าฯ ให้ตั้งกรมพระธรรมการขึ้นเป็นกระทรวง ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาของไทยก็เป็นหลักฐานและ
ขยายออกไปสู่ทวยราษฎร์อย่างมีแบบแผน ดังเช่นมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาประกาศใช้ใน
รัชกาลที่ 6 และผลของการศึกษาทวยราษฎร์ที่แท้จริงปรากฏให้เห็นชัดในสมัยรัชกาลที่ 7

8. การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ

เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษา และเป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งในการนำเอาวิทยาการแผน
ใหม่ของตะวันตกเข้ามาโดยตรง การส่งนักเรียนไปศึกษาภาษาและวิชาการในต่างประเทศเริ่มทำมา
แต่สมัยอยุธยาแล้ว มีหลักฐานว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ไทยส่งนักเรียนไปเรียนที่ฝรั่ง
เศส 3 ครั้ง คือ

ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2227 ส่งไปพร้อมกับข้าราชการที่ไปสืบข่าวทูตที่ส่งไปฝรั่งเศส ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2223) คราวเรือแตก ครั้งแรกส่งไป 6 คน¹

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2228 คราวออกพระวิสุตรสุนทร (โกษาปาน) เป็นเอกอัครราชทูต ในเที่ยวนี้มี
บุตรข้าราชการไทยตามออกไปศึกษาวิชาฝรั่งเศสอีก 12 คน²

ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2231 คราวสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้บาทหลวง ตาซาร์ด
(G. Tachard) เป็นเอกอัครราชทูต คราวนี้มี “ไทยหมู่มา 5 คน ไทยหมู่มาเหล่านี้ล้วนเป็นบุตรผู้มีตระกูล
สูง และจะ ไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อเข้าไปเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยหุลยเลอกรัง”³

แต่ไม่ปรากฏว่านักเรียนไทยที่ไปเรียนฝรั่งเศสได้กลับมาปรับปรุงประเทศให้ก้าวหน้าอย่างไร
บ้าง

¹ ประชุมพงศาวดาร ภาค 32 (อุรุสภา), เล่ม 19, หน้า 59.

² ประชุมพงศาวดาร ภาค 34, เล่ม 20, หน้า 141.

³ ประชุมพงศาวดาร ภาค 27, เล่ม 16, หน้า 178.

ในสมัยรัตนโกสินทร์ คนไทยเริ่มเรียนภาษาอังกฤษมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาจากมิชชันนารีที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ต่อมาได้มีการศึกษากันอย่างแพร่หลาย จนถึงขั้นมีนักเรียนออกไปศึกษาภาษาและวิชาการในต่างประเทศ โดยเฉพาะในทวีปยุโรป

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในการศึกษาภาษาอังกฤษมาก ทรงจ้างสตรีชาวต่างประเทศเข้าไปสอนภาษาอังกฤษ แก่พระเจ้าลูกยาเธอในพระบรมมหาราชวัง และส่งนักเรียนไปศึกษาในทวีปยุโรป 3 พระองค์ คือ เจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์ (โต บุนนาค) พระยาราชานุประพันธ์ (สุดใจ บุนนาค) ในประเทศอังกฤษ และหลวงดำรงสุรินทรฤทธิ์ (บิ้น บุนนาค) ไปประเทศฝรั่งเศส

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุดหนุนการศึกษาในต่างประเทศมากยิ่งขึ้น ทรงส่งนักเรียนไปศึกษาภาษาอังกฤษที่สิงคโปร์ประมาณ 20 คน ต่อมาเมื่อมีการตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแก่ลูกผู้ดี โดยการอำนวยการของนายแปดเตอร์สัน แล้วจึงได้เรียกตัวกลับมาเรียนที่กรุงเทพฯ แต่ได้ส่งนักเรียนที่เรียนในชั้นสูงกว่าเพื่อนไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษ ได้แก่ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ม.จ.เจ๊ก นพวงศ์ พระยาชัยสุรินทร์ (ม.ร.ว. เทวหนึ่งสิริวงศ์) ซึ่งเป็นนักเรียนไทยรุ่นแรกในรัชกาลนี้ที่ไปศึกษาในทวีปยุโรป ต่อมาส่งนักเรียนหลวงรุ่นที่ 2 ไปอีก 10 คน ส่วนใหญ่ศึกษาในประเทศอังกฤษ ในโรงเรียนอาชีพและมหาวิทยาลัย เช่น อ็อกฟอร์ด เคมบริดจ์ เอดินบะระ และแมนเชสเตอร์

เมื่อนักเรียนรุ่นที่หนึ่งและสองประสบความสำเร็จในการศึกษาสมดังพระราชประสงค์ รัชกาลที่ 5 จึงทรงส่งพระราชโอรสออกไปบ้าง รุ่นแรกมี 4 พระองค์ คือ กรมหลวงปราจิณกิติบดี กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ต่อจากนั้นก็ส่งพระราชโอรสที่ทรงเจริญวัยออกไปศึกษาวิชาการในต่างประเทศแทบทุกพระองค์ โดยเฉพาะพระบรมโอรสาธิราชมหาดชาธิราช ได้เสด็จไปศึกษาวิชาการทหารที่โรงเรียนแซนด์เฮิร์สท์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และนอกจากวิชาทหาร พระองค์ยังได้สนพระทัยในเรื่องวรรณคดีและอักษรศาสตร์ จนเป็นผู้มีสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวรรณคดีไทย

นอกจากนี้รัชกาลที่ 5 ยังทรงอำนวยโอกาสแก่บุตรข้าราชการและสามัญชนในการที่จะไปศึกษาต่อต่างประเทศ โดยโปรดเกล้าฯ ให้สมัครสอบไล่ประจำปี เพื่อคัดเลือกนักเรียนที่ได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship) อย่างเช่น นักเรียนทุนหลวงไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษรุ่นแรกประกอบด้วย นายเหลียม วินทุพราหมณกุล¹ (ครูเหลียม หรือหลวงวิลาสปริวัตร) นายสนั่น เทพหัสดินทร ณ อยุธยา (ครูเทพ หรือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) นายนกยูง วิเศษกุล (แม่วัน หรือ พระยาสุรินทราชา) และในโอกาสนี้มีทั้งนักเรียนไทยอื่น ๆ เสด็จและเดินทาง

¹ นามสกุลของบุคคลเหล่านี้ ได้รับพระราชทานในสมัยรัชกาลที่ 6.

ไปพร้อมกันอีกหลายคน รวมทั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ และโดยที่เป็นการเสด็จต่างประเทศเป็นครั้งแรกของทูลกระหม่อม ซึ่งมีพระชนมายุเพียง 13 ชันษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปส่งถึงสิงคโปร์ โดยเรือพระที่นั่งจักรี¹

ตั้งแต่นั้นมาจึงมีผู้ไปศึกษาวิชาการต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ทั้งผู้ที่ได้รับพระราชทานทุน และผู้ที่ไปศึกษาด้วยทุนส่วนตัว บุคคลเหล่านี้ต่างกลับมามีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ รวมทั้งเป็นสื่อนำวัฒนธรรมและความคิดแบบตะวันตก แบบแผนวรรณกรรมอย่างใหม่ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ เรื่องสั้น นวนิยาย และละครแบบใหม่มาเผยแพร่

4. ความเจริญด้านการพิมพ์และกิจการหนังสือพิมพ์

การพิมพ์หนังสือในประเทศไทย เริ่มมีมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช² เมื่อ พ.ศ. 2205 โดยมีมิชชันนารีฝรั่งเศสที่เข้ามาสอนภาษาไทยในสมัยนั้นเป็นผู้นำเข้ามา แต่หลักฐานเรื่องกิจการพิมพ์ในประเทศไทยมีหลักฐานเพียงว่า มีการพิมพ์หนังสือเกิดขึ้นในแผ่นดินนี้ แต่ในแผ่นดินต่อมา กิจการพิมพ์คงไม่ได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์อย่างรัชกาลก่อน เพราะปรากฏว่าหนังสือมิชชันนารีถูกทำลายหลายครั้ง เช่น ถูกริบในแผ่นดินพระนารายณ์หนหนึ่ง ในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระอีกครั้งหนึ่ง³ กิจการการพิมพ์ได้กลับเข้ามาใหม่ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ความเจริญทางด้านกรพิมพ์ที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษาและความเจริญก้าวหน้าของไทย คือ การที่นางเอ.เอช.จูดสัน (Anne H. Judson) มิชชันนารีคณะแบปติสต์ที่พม่าได้คิดตัวพิมพ์อักษรไทยขึ้น ต่อมาย้ายไปตั้งโรงพิมพ์ถาวรที่เมืองกัลกัตตา หนังสือที่พิมพ์จากแท่นพิมพ์นี้ ตอนแรกก็เป็นหนังสือทางคริสตศาสนา และได้พิมพ์ตำราไวยากรณ์ไทยเล่มหนึ่งชื่อ A Grammar of Thai or Siamese Language ผู้แต่งคือร้อยเอกเจมส์โลว์⁴ (Captain James Low) เมื่อ พ.ศ. 2371 ต่อมาในปี พ.ศ. 2375 มิชชันนารีคณะลอนดอน 2 ท่าน คือ โรเบิร์ต เบิร์น และทอมสัน ได้ทุ่มเงินก้อนหนึ่งชื่อ “ตัวพิมพ์ภาษาไทย” จากโรงพิมพ์แบปติสต์ นครกัลกัตตามาก่อตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่สิงคโปร์ เมื่อโรเบิร์ต เบิร์น ถึงแก่กรรม โรงพิมพ์จึงขายแท่นพิมพ์ให้แก่มิชชันนารีนิกายอเมริกัน บอร์ดออฟคอมมิชชันเนอร์ฟอร์ฟอร์รีน มิชชัน (American Board of Commissioner For Foreign Mission) และได้มอบให้หมอบรัดเลย์นำเข้ามาในประเทศไทยใน พ.ศ. 2378 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้มีการหล่อตัวพิมพ์ขึ้นมาเองในประเทศไทย หมอบรัดเลย์ได้แก้ไขตัวพิมพ์หนังสือไทยให้สวยงามขึ้นกว่าเดิม กิจการพิมพ์ในประเทศไทยนับว่าเป็นหนึ่งบุญคุณหมอบรัดเลย์อยู่มาก เพราะได้ช่วยเป็นสื่อนำความเจริญในด้านต่าง ๆ ให้แก่วงวรรณกรรมของไทย

¹ ดร.วิจิตรวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, ย้อนไปข้างหลัง, (พระนคร : สำนักพิมพ์พิทยาคาร, ม.ป.ท.), หน้า 294.

² อ่ำไพ จันทรจิระ, วรรณกรรมกรพิมพ์หนังสือในประเทศไทย, พระนคร : ส.น.พ. วรรณศิลป์, 2516), หน้า 73.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะได้ริเริ่มทำหนังสือพิมพ์และการพิมพ์หนังสือเล่ม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกระจายวงการศึกษา เพราะตำราเรียน หนังสืออ่าน ถูกพิมพ์แพร่หลายเป็นจำนวนมาก แทนที่จะต้องคัดลอกกันแต่ก่อน

กิจการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย เริ่มขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนแรกเป็นการดำเนินงานของพวกมิชชันนารีทั้งสิ้น ต่อมาจึงมีคนไทยริเริ่มออกหนังสือพิมพ์กันเอง ฉะนั้นถ้าจะว่าไปการเดินทางเข้ามาเผยแพร่วิทยาการของนักสอนศาสนาชาวตะวันตกก็มีส่วนสำคัญ หากแต่อิทธิพลที่มีต่อวรรณกรรมไทยนั้น ไม่ใช่ความเชื่อเรื่องศาสนาเหมือนอย่างที่เรารับจากอินเดีย กลับเป็นเรื่องความเจริญทางวิชาการต่าง ๆ เช่น การแพทย์ วิทยาศาสตร์ การศึกษา และส่วนที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโดยทางอ้อม คือ การพิมพ์ และหนังสือพิมพ์ ในปี พ.ศ. 2387 หมอบรัดเลย์ ออกหนังสือพิมพ์เล่มแรกชื่อ บางกอก รีคอร์ดเดอร์ (Bangkok Recorder) ด้วยประสงค์จะให้ชาวอเมริกันและฝรั่งเศสอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ได้ทราบข่าวความเคลื่อนไหว และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศและในประเทศของตน หนังสือ Bangkok Recorder มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ออกจำหน่ายเดือนละครั้ง เรื่องที่จะพิมพ์เป็นข่าว' และสารคดีน่ารู้ บอกเหตุการณ์ทั่วไป ทั้งภายนอกและภายในประเทศ ข่าวราชการ ข่าวการค้า บอกราคาสินค้า เวลาเรือออกข่าวเบ็ดเตล็ด แจ้งความ ฯลฯ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 กิจการการพิมพ์รุ่งเรืองขึ้นอีก เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในเรื่องการพิมพ์ ตั้งแต่ยังทรงผนวชอยู่ พระองค์ทรงเป็นคนไทยคนแรกที่ริเริ่มการพิมพ์หนังสือพิมพ์ของไทยขึ้น การที่ทรงส่งเสริมในเรื่องการพิมพ์นี้มีสาเหตุสำคัญประการหนึ่งมาจากทรงเห็นว่ามีมิชชันนารีที่ได้โอกาสในการเผยแพร่วิทยาการโดยอาศัยประโยชน์จากการพิมพ์ตัวหนังสือไทยมากขึ้น กล่าวคือพิมพ์ตัวหนังสือคำสอนทางศาสนาจำนวนมากออกแจกจ่ายแก่คนโดยทั่วไป ซึ่งทรงดำริที่จะใช้วิธีเดียวกัน ในการเผยแพร่วิทยาการบ้าง โดยโปรดให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร เรียกว่าโรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ โปรดให้สั่งเครื่องพิมพ์ภาษาไทยเข้ามาเป็นเครื่องแรก และยังส่งเสริมงานด้านการพิมพ์มากขนาดส่งขุนมหาสิริโวหาร ไปหัดการพิมพ์ในต่างประเทศ นับเป็นครั้งแรกที่มีการส่งข้าราชการไทยไปดูงานต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการจ้างช่างพิมพ์ชาวต่างประเทศเข้ามาทำงานด้วย ซึ่งนับเป็นเรื่องทันสมัยและชาญฉลาด เพราะช่าง

¹ ชาวของหมอบรัดเลย์มักจะถูกต้องตามข้อเท็จจริงเสมอ เสนอข่าวอย่างตรงไปตรงมา และมักได้ข่าวสำคัญมาเปิดเผยต่อสาธารณชนเสมอ การเสนอข่าวเช่นนี้ทำให้ถูกฟ้องฐานหมิ่นประมาทครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2408 โดยเมอริเออร์โอมาเรต กงสุลฝรั่งเศส เนื่องจากหมอบรัดเลย์ลงข่าวว่ากงสุลฝรั่งเศสนี้ขู่ว่ารัฐบาลไทยให้ถอดสมเด็จพระยาบรมมหาสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ออกจากตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี ซึ่งเป็นข่าวลือที่ครึกโครมอยู่ก่อนแล้ว กงสุลฝรั่งเศสเรียกค่าเสียหาย 1,500 กวาเหรียญ หมอบรัดเลย์ต้องลงข่าวขอขมาและศาลอเมริกันพิพากษาให้หมอบรัดเลย์จ่ายค่าทำขวัญเพียง 100 เหรียญ เพราะหมอบรัดเลย์ลงพิมพ์โดยเชื่อว่าข่าวลือว่าเป็นจริง เพราะชราและยากจน และเพราะเป็นผู้ทำคุณแก่บ้านเมือง แต่หลังจากเกิดเหตุหมอบรัดเลย์ก็เลิกกิจการพิมพ์ไป

ไทยจะได้เรียนรู้ และเรียนรู้วิธีการพิมพ์ของต่างประเทศที่ทันสมัยกว่า ไปพร้อมกันด้วย นอกจากนี้ยังมีพระราชดำริออกกฎหมาย หรือพระราชบัญญัติการพิมพ์ ดังมีพระราชกระแสให้ถามหมอบรัดเลย์ เกี่ยวกับเรื่องขนบธรรมเนียมของประเทศอเมริกาในเรื่องที่เกี่ยวกับการพิมพ์หนังสือ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะหนังสือในสมัยนั้นตีพิมพ์ข่าวคราวเคลื่อนไหวของประเทศไทยอย่างเสรี โดยเฉพาะหนังสือบางกอกกรี๊ดเดอเรียของหมอบรัดเลย์ มีข้อความโจมตีพระมหากษัตริย์ เสนาบดี และพุทธศาสนาอยู่เนือง ๆ ทั้งบางเรื่องเป็นเรื่องที่ไม่รู้จริง ก็นำไปลงให้เสื่อมเสีย ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงออกหนังสือพิมพ์เล่มแรกของไทย คือ ราชกิจจานุเบกษา เป็นหนังสือพิมพ์เพื่อประกาศข่าวในราชสำนักและข่าวทั่วไปที่ประชาชนควรจะทราบ นอกจากนี้เพื่อชี้แจงข่าวคราวที่หมอบรัดเลย์ตีพิมพ์ข่าวคลาดเคลื่อน หรือเพื่อโต้ตอบบทวิพากษ์วิจารณ์ของหมอบรัดเลย์ ในกิจการบ้านเมืองด้วย และประการสำคัญ เพื่อประโยชน์ในการที่จะประกาศกฎหมาย และเพื่อแจ้งข่าวการบริหารราชการของพระองค์ให้ประชาชนได้ทราบทั่วกัน หนังสือพิมพ์นี้ระยะแรกออกโดยไม่มีกำหนดแน่นอน และแจกจ่ายให้ฟรีแก่วงราชการและทั่วไป นอกจากนี้แล้วในรัชสมัยเดียวกันนี้ ยังมีหนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์อีก 2 ฉบับ คือ บางกอกกาเลนเดอร์ (Bangkok Calendar) เป็นหนังสือพิมพ์รายปี ออกติดต่อกันมาเป็นเวลาถึง 14 ปี และมีสยามวิคคลี่มอนิเตอร์ (Siam Weekly Monitor) เป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ออกได้ปีเดียวก็เลิกแล้วยังมีหนังสือพิมพ์ของผู้อื่น ซึ่งเป็นมิชชันนารี เช่น สยามไทม์วิคคลี่ (Siam-Times Weekly) หมอจันดเลเป็นเจ้าของ ออกเป็นรายสัปดาห์ได้ไม่ถึงปี อีกฉบับคือ บางกอกเพรส (Bangkok Press) ออกในปีเดียวกันแล้วก็เลิกไปในปีนั้น ฉบับสุดท้ายคือ บางกอกซัมมารี (Bangkok Summary) ออกเป็นรายสัปดาห์ ออกมาเพียงปีเดียวก็เลิก คือ ปี 2411

สรุปเรื่องที่ทรงซักถามหมอบรัดเลย์เป็น 6 ข้อ คือ

- (1) ถ้ามีคนที่เป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่น ที่มีสัญญาไมตรีอยู่กับประเทศสยาม เข้ามาตั้งโรงพิมพ์ทำหนังสือออกข่าวต่าง ๆ ขยาย เจ้าของเมืองไม่ชอบใจ จะมีอำนาจห้ามเสียไม่ให้อ่านในเมืองของตัวเองจะได้หรือไม่
- (2) ถ้าห้ามไม่ได้ก็ดี หรือห้ามได้ก็ไม่ห้ามแล้วก็ดี ผู้ครองเมืองเป็นเจ้าของที่จะขอเรียกภาษีเป็นค่าที่ที่ทำบ้างจะควรหรือไม่ควร
- (3) เมื่อโรงพิมพ์ทำอยู่ในเมืองอย่างนี้ ความอย่างไรบ้างจะห้ามโรงพิมพ์ไม่ให้ลง ความอย่างไรบ้างควรจะยอมให้โรงพิมพ์ลง หรือจะต้องตามใจพวกโรงพิมพ์หมดทีเดียว ห้ามอะไรไม่ได้เลย
- (4) ถ้าพวกโรงพิมพ์ลงพิมพ์กล่าวความเท็จก็ดี หรือว่าอย่างไรดูหมิ่นเกินไปก็ดี เจ้าของเมืองควรจะฟ้องร้องแก้กงสุลนั้น ๆ ที่โรงพิมพ์นั้นขึ้นอยู่ ให้ทำโทษหรือปรับไหมให้จะได้หรือไม่
- (5) ถ้าโรงพิมพ์กล่าวติเตียนเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจใหญ่หรือผู้รับใช้ของเจ้าแผ่นดินนั้นที่เป็นเมืองอื่นมี ไมตรีด้วย เหตุใด ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้ครองแผ่นดินเมืองที่โรงพิมพ์ตั้งอยู่ โรงพิมพ์เก็บเอาความที่เกี่ยวข้องนั้นไปว่าต่าง ๆ ทำให้เมืองมีอำนาจใหญ่สงสัยว่าไปยุพวกโรงพิมพ์ให้ว่าสบบประมาทเขา เขารบกัน ผู้ครองเมืองเป็นเจ้าของที่ให้ความลำบากต่าง ๆ ผู้ครองเมืองเป็นเจ้าของที่มีอำนาจน้อย ควรจะทำอย่างไร
- (6) ถ้าเห็นว่าการจะให้ฟ้องร้องแก้กงสุลฟ้องพวกโรงพิมพ์ โรงพิมพ์จะรับเป็นฐระเถียงแทนว่าแทนให้ความลำบากแก่เจ้าของเมืองที่มีอำนาจน้อยหลุดพ้นไปจะได้หรือไม่

"จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 หอสมุดแห่งชาติ สมุดไทยคำเส้นดินสอขาว ฉบับที่ 357 อ้างถึงใน อำเภอ จันทบุรีระ วิจารณ์การพิมพ์หนังสือในประเทศไทย. หน้า 142-4.

กิจการหนังสือพิมพ์เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกมาก โดยเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นคุณค่าของการพิมพ์หนังสือ ทรงตระหนักดีว่า กิจการพิมพ์เป็นหนทางสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการศึกษาของประชาชน พระองค์จึงทรงสนับสนุนการพิมพ์อย่างมาก และให้มีเสรีภาพในการพิมพ์หนังสืออย่างเต็มที่ ใครจะตั้งโรงพิมพ์ก็ทรงอนุญาต สิ่งพิมพ์ในสมัยนี้จึงมีทั้งของไทย จีน ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ประกอบกับประชาชนคนไทยได้รับการศึกษามากขึ้นเห็นความสำคัญและสนใจในข่าวสารบ้านเมือง มีนักเรียนไทยเดินทางกลับจากการศึกษาในต่างประเทศหลายคน นักเรียนนอกเหล่านั้นจึงออกหนังสือพิมพ์แข่งกับชาวต่างประเทศ ผู้จัดทำส่วนใหญ่เป็นพระบรมราชวงศ์และข้าราชการ เช่น หนังสือครุโณวาทเริ่มออกฉบับแรกวันที่ 7 กรกฎาคม 2417 พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ทรงเป็นเจ้าของและบรรณาธิการ นับเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย นอกจากนี้มีข้าราชการฉบับแรกออกวันที่ 26 กันยายน 2418 ใช้ชื่อว่า Court ต่อมาในพ.ศ. 2419 เปลี่ยนเป็นใช้ชื่อภาษาไทย สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นเจ้าของและบรรณาธิการ และมีเจ้านายอีก 7 พระองค์ผลัดเปลี่ยนกันเขียนข่าว หนังสือพิมพ์ข้าราชการนี้ถือว่าเป็นหนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกที่ดำเนินการโดยคนไทยทั้งหมด ก่อนหน้านั้นเรามีหนังสือพิมพ์รายวัน ดำเนินการโดยนักสอนศาสนา คือ สยามเดลีแอดเวอร์ไทเซอร์ (Siam Daily Advertiser) ซึ่งหมอสมิทและหมอแอนดรู (John Smith & Thomas S. Andrew) ร่วมกันจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2411 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองทรงริ่ฟื้นการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาขึ้นใหม่ หลังจากที่ได้เลิกไปเมื่อพ.ศ. 2402 ในรัชกาลที่ 4 หลังจากออกเผยแพร่มาได้เพียงปีเดียว แต่หนังสือราชกิจจานุเบกษาที่ออกในรัชกาลที่ 5 นี้มีได้แจกให้เปล่าอย่างในรัชกาลก่อน แต่จำหน่ายในราคาปีละ 8 บาท (มี 48 ฉบับ เพราะออกอาทิตย์ละฉบับ) เพื่อให้คนรับรู้คุณค่าของหนังสือไม่ทิ้งขว้างดังแต่ก่อน

กิจการหนังสือพิมพ์เจริญรุ่งเรืองมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหนังสือพิมพ์ออกในรัชกาลนี้มากถึง 54 ฉบับ ทั้งที่เป็นหนังสือพิมพ์รายวัน ราย 3 วัน ราย สัปดาห์ รายบิกซ์ รายเดือน และราย 3 เดือน ที่น่าสนใจคือมีทั้งหนังสือพิมพ์ที่เป็นภาษาอังกฤษและเป็นภาษาไทย¹ และภาษาจีน² มีที่เป็นร้อยกรองทั้งฉบับ³ มีหนังสือพิมพ์ประเภทล้อเลียน⁴ และมีหนังสือพิมพ์

¹ เช่น สารราชรัฐรายวัน เป็นฉบับภาษาไทยของสยามออบเซอร์เวอร์ (2436-2466) และกรุงเทพเดลิเมล์ เป็นฉบับภาษาไทยของสยามฟรีเพรส (2451-3476)

² คือหนังสือฮัวเซียมซินป้อ หรือจีนโนสยามวารศัพท์ ฉบับภาษาจีน ออกระหว่าง พ.ศ. 2450-2479

³ เช่น หนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่รายบิกซ์ ออกจำหน่ายฉบับแรก พ.ศ. 2451 ขุนสารัตถธุระรัง เป็นเจ้าของและบรรณาธิการมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการประพันธ์ (อ่านเพิ่มเติมในเชิงอรรดที่ 2 หน้า 217).

⁴ คือหนังสือสยามประภีท ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงแต่งล้อเลียนหนังสือสยามประเภทของ ก.ศ.ร. กุหลาบ (กุหลาบ ตฤณฉานนท์) ในเรื่องคำตอบผิด ๆ ถูก ๆ และการใช้ถ้อยคำ พิมพ์เป็นครั้งคราวสุดแต่จะเห็นว่าล้อสยามประเภทฉบับใด เป็นหนังสือสำหรับขุดกล่อด่าว้ายและแจกจ่ายให้แก่เจ้านายและข้าราชการที่คุ้นเคย

สื่อพิมพ์ผู้หญิงเป็นฉบับแรกด้วย' หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่หมดอายุไปในช่วงรัชกาล แต่มีบางเล่มดำเนินกิจการต่อมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น จีนโนสยามวารศัพท์ ประตูนใหม่ เป็นต้น

หนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมอิทธิพลวรรณกรรมจากตะวันตกเป็นอย่างมาก นอกจากข่าว ยังมีสารคดี บทความ และยังมีลงพิมพ์บันเทิงคดี ทั้งที่เป็นนิทานเรื่องแปลทั้งนวนิยาย และเรื่องสั้น นวนิยายและเรื่องสั้นในยุคแรก ร้อยกรองที่ถอดความจากวรรณกรรมต่างชาติทั้งตะวันตกตะวันออก อยู่ด้วย ดังเช่น

วชิรญาณวิเศษ (รายสัปดาห์ 2427-2437) ลงพิมพ์นิทานในลักษณะเดียวกับครุโณวาท คือเรื่องสั้น ๆ โครงเรื่องไม่ซับซ้อน เอาเนื้อเรื่องมาจากนิทานโบราณของไทย และแปลจากนิทานต่างประเทศ เช่น อถปกรณัม หิโตปเทศ และยังมีนิทานสุภาษิตที่แต่งขึ้นใหม่ และนิทานบางเรื่องที่มีลักษณะแบบเรื่องสั้นตะวันตก เช่น สนุกนิกนิพระนิพนธ์ของกรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสั้นแบบตะวันตกเรื่องแรก ลงพิมพ์ในวชิรญาณวิเศษเมื่อ พ.ศ. 2429 นอกจากนี้มี เรื่องอิล่อยป้อยแอ เรื่องตาบอดสอดตาเห็น เรื่องยังงใจฉันทังได้เป็นอิสาวทีนทิก พระนิพนธ์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เรื่อง ปลาคล้อย ๆ นิทานเรื่องโง่ง เรื่องซ้างจับตักแตน ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น

วชิรญาณ (รายเดือน) ออกมาแทนวชิรญาณวิเศษ ส่วนที่เป็นเรื่องอ่านเล่นลงเรื่องสั้นทั้งที่แต่งขึ้นใหม่และที่แปลจากภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส ที่แปลมาเช่น เรื่องของณคิบัณชิตย เรื่องสู้กันด้วยกลินยาพิศม์ เรื่องแต่งงานแก้แค้น ที่แต่งขึ้น เช่น เรื่องรักที่เสียคายน้อง นิทานเรื่องเล่นแร่แปลธาตุ เรื่องสามมีเป็นโจร เรื่องเนื้อคู่หนึ่งคู่ เรื่องจะเป็นท่านสืบ เรื่องสืบสรรพกร เรื่องสืบรู้ได้โดยละเอียด เป็นต้น

ลัทธิวิทยา (รายเดือน 2443-2445) ผู้ดำเนินการคือ พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาสุรินทราชา หนังสือเล่มนี้เป็นปอเกิดแห่งนวนิ-

---

¹ คือหนังสือนาริรมย์รายปักษ์ ฉบับแรกวางตลาดเมื่อวันที่ 15 ค่ำ เดือน 12 ปีชวด จุลศักราช 1250 ตรงกับราวต้นเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2431 มี "นายรูป" หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมทิตราพรหุทัย (พระองค์เจ้าชายไชยยันตมงคล พระราชโอรสองค์เล็กสุดในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมารดาท้าว) เป็นผู้จัดการ

ที่ว่าเป็นหนังสือพิมพ์ผู้หญิงนั้น คือเรื่องราวข่าวสารนิยายเขียนเป็นกลอนทั้งสั้น เนื่องจากผู้หญิงสมัยเก่าชอบอ่านกลอนกันมาก โดยเฉพาะเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่แพร่หลายอยู่มาขณะนั้น และได้รับการขนานนามอย่างเยาะเย้ยว่าเป็นหนังสือชิมทราบ คือเขาว่าผู้แต่งช่างมีความรู้ชิมทราบในกาพย์กลอนอักษรศาสตร์เสียนี้กระไร นาริรมย์จึงเป็นหนังสือที่แหวกแนวไป เป็นหนังสือที่ผู้หญิงอ่านได้และผู้ชายก็อ่านดีด้วย นาริรมย์ยังมี "คำเรื่อง" ให้ผู้เขียนหน้าละสสิ่ง และมีรางวัลพิเศษให้เรื่องดีเด่นอีกมูลค่า 4 บาท ผู้ที่ได้รับรางวัลคนแรกคือ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์กลอนเรื่อง "คนสายตาสั้น" นอกจากนี้ยังทรงเรื่อง กลอนไดอะรีชิมทราบ เพื่อล้อหนังสือกลอนชิมทราบทั้งหลาย นาริรมย์มีอายุอยู่ได้ปีเดียว

(เก็บความจาก ลาวริณย์ โชตามระ, "หนังสือพิมพ์ผู้หญิงฉบับแรกของเมืองไทย" อนุทินการพิมพ์หนังสือพิมพ์, (พระนคร : สำนักพิมพ์พาลีโก, 2522) หน้า 153-163.

ยาย คือ ลงพิมพ์เรื่อง ความพยาบาท (Vendetta ของ Marie Corelli) แปลโดย “แม่วัน” (พระยาสุรินทร-
ราชา) และเรื่องสั้นแต่งตามแบบแผนตะวันตก เช่น เรื่อง คุณย่าเพ็ง โดย “เขี้ยวหวาน” (เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี)

ถลกวิทยา (รายเดือน 2447-2450) กำเนิดโดยหลวงวิลาสปริวัตร (ครูเหลี่ยม) ทั้งเล่มลงนวนิยายแปลประเภทลึกลับผจญภัยเรื่องแรก คือ สาวสองพันปี (She ของ Sir Henry Rider Haggard)

ทวีปัญญา (รายเดือน 2447-2450) ดำเนินการโดยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิ-
ราวุธ ได้ลงพิมพ์ นิทานทองอิน อาชญากรรมประเภทนักสืบเรื่องแรกของไทย ทรงพระราชนิพนธ์โดย
ใช้พระนามแฝงว่า นายแก้วนายขวัญ

กิจการหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเจริญก้าวหน้าขึ้นมากทั้ง
ด้านปริมาณและวิวัฒนาการความก้าวหน้าของหนังสือพิมพ์และวรรณกรรม ดังปรากฏว่า มีหนังสือ
พิมพ์ดำเนินกิจการในสมัยนี้ประมาณ 165 ฉบับ ทั้งภาษาไทย จีน อังกฤษ และมีทั้งหนังสือพิมพ์ราย
วัน ราย 3 วัน รายสัปดาห์ รายปักษ์ รายสิบวัน รายเดือน รายสามเดือน และรายสะดวก นวนิยาย
แปลและเรื่องสั้นที่แต่งขึ้นเองได้รับความนิยมอย่างสูง หนังสือพิมพ์ที่มีส่วนทำความเจริญก้าวหน้า
ให้วรรณกรรมไทยในรัชกาลนี้ ได้แก่

จีนโนสยามวารศัพท์ (รายวัน) นายเขี้ยวชวดเส็ง สิบญูเรื่อง เป็นเจ้าของ ลงพิมพ์นวนิยาย
แปล เช่น เรื่องพิณัยกรรมประหลาด ของ “ยูปีเตอร์” (น.ส.ละม่อม สิบญูเรื่อง) และเกร็ดพงศาวดาร
ต่างประเทศ เช่น เรื่องคำแห่งเลือดทุกหยาด เกร็ดพงศาวดารฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16
“ศรีวรรณ” และ “ศรีเงินยวง” (นายโกศล โกมลจันทร์) แปลและเรียบเรียงจาก I Will Repay
ของบารอนเนสอ็อกซี

ผดุงวิทยา (รายปักษ์, 2455-2458) เป็นของโรงพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์ น.ส.ละม่อม
สิบญูเรื่อง ดำเนินงาน มีอิทธิพลสำคัญต่อนวนิยายแปลมาก เช่น อาชญากรรมชุด เซอร์ลีโอคโฮล์มส์
แปลเป็นภาษาไทยครั้งแรกโดย “ศรีสุวรรณ” (หลวงนัยวิจารณ์) ตอนนักสืบรอยที่สอง (The
Adventure Of The Second Stain) เมื่อ พ.ศ. 2455 และนวนิยายโลดโผนชุดทหารพระเจ้าอันโปเลียน
หรือ “เอเตียนเซรา” (The Exploit And Adventure Of Brigadier Gerard แต่งโดยเซอร์อาเธอร์
โคแนน ดอยล์) โดยผู้แปลคนเดียวกัน หนังสือพิมพ์ฉบับนี้มีแต่เรื่องแปลไม่มีเรื่องแต่งใหม่แบบไทย
แท้เลย นักแปลของผดุงวิทยา นอกจาก “ศรีสุวรรณ” “ยูปีเตอร์” ยังมี ศ.ร.(ม.จ.หญิงสุขศรี-
สมร เกษมศรี) แม่สอาด (หลวงสารานุประพันธ์) แสงทอง (หลวงบุญมานพพานิชย์) ฯลฯ

ศรีกรุง (รายเดือน, 2456-2470) พิมพ์อาชญากรรมชุดอาแซน ดูแปง แปลโดย “บางขุน
พรหม” (หลวงรัชฎการโกศล) ชุดทหารพระเจ้าอันโปเลียน โดย “ศรีสุวรรณ” ตอนต่อจากชุดแรก
ที่ลงพิมพ์ในผดุงวิทยา และเรื่องสั้นเรื่องยาวในชุด เซอร์ลีโอคโฮล์มส์ แปลโดย “แม่สอาด”
มีนวนิยายแต่งใหม่รุ่นแรก คือ ประเภทรักโศกเรื่องผิดถนนโดย “แมวดราว” และประเภท อาชญา
นิยายเรื่องเกียรติยศอ้ายผู้ร้าย โดย “คนดง”

ดุสิตสมิต (รายสัปดาห์, 2461-2467) ลงเรื่องแมลงป่องทอง พระราชนิพนธ์แปลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงแปลจากเรื่องของแซ็ก โรห์เมอร์ (Sax Rohmer) และพระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิตที่ทรงนำความคิดมาจากสุภาษิตของไทย บาลี สันสกฤต อังกฤษ ละติน ญี่ปุ่น สเปน และจากบทละครและนิทานของตะวันตก¹

ศัพท์ไทย (รายเดือน, 2464, 2470) ลงพิมพ์พระราชนิพนธ์แปลในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง คติลิลลับแห่งมหานคร ทรงแปลจากนวนิยายของวิลเลียม เลอเคอ และมีนวนิยายรักโศกเรื่อง กรรมตามทัน ของ ชัย เรื่องศิลป์

ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์บ้านเมืองผันแปรไปมาก ความสนใจของประชาชนต่อเหตุการณ์ในเมืองไทยและเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกเพิ่มมากขึ้น หนังสือพิมพ์มีบทบาทสำคัญในเรื่องการนำเสนอข่าวสาร ประเภทรายงานข่าว บทความวิเคราะห์ วิจารณ์ ดังจะเห็นว่าจำนวนหนังสือพิมพ์รายวันพุ่งสูงถึง 60 ฉบับ ส่วนหนังสือวารสาร คือหนังสือพิมพ์ที่ออกตามกำหนดเวลาต่าง ๆ มีปริมาณมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ารัชกาลก่อน ๆ หนังสือพิมพ์ทั้งรายวันและวารสารยังเป็นสนามให้แก่วรรณกรรมแบบตะวันตก ทั้งวรรณกรรมสื่อมวลชน คือ ข่าว บทความ บทสัมภาษณ์ ฯลฯ และบันเทิงคดี ในด้านบันเทิงคดีน่าสังเกตได้ว่า มีนวนิยายและเรื่องสั้นที่นักเขียนแต่งขึ้นเองในแนวต่าง ๆ ทั้งเรื่องรัก เรื่องลึกลับผจญภัย เรื่องนักสืบ ฯลฯ ปรากฏอยู่มาก นักเขียนหลายคนในยุคนี้เป็นนักเขียนที่มีบทบาทและอิทธิพลสำคัญต่อวรรณคดีไทยในระยะเวลาต่อมา หนังสือพิมพ์ที่ลงพิมพ์วรรณกรรมแบบตะวันตกนี้ได้แก่

เสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์ (2458-2472) ลงเรื่องแปลสำคัญชุด เซอร์ลอร์ดโฮล์มส์ของ “แม่สอาด” นวนิยายลึกลับผจญภัยของวิลเลียม เลอเคอ ได้แก่เรื่อง สมบัติไอยคุปต์ นักเรียนนายร้อยมีเดชแปล ราสบูตินทูตแห่งกาลิ ร้อยเอก นวล ปาจิณพัยคัย แปล ความลับแห่งปอร์ตคาม และ หัตถ์พระอะหล่า แปลโดย รองอำมาตย์ตรีร้อย พรปรีชา เป็นต้น เรื่องสำคัญอีกเรื่องคือลงพิมพ์นวนิยายโลดโผนผจญภัยของไทยเรื่องแรก คือ แพรดำ ของหลวงสารานุกรประพันธ์ เมื่อ พ.ศ. 2465

ไทยเขมร (รายเดือน, 2467-2478) ลงนวนิยายพุทธศาสนา เรื่อง กามนิต เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปแปลเรียบเรียงจาก The Pilgrim Kamanita ของ John E. Logie นวนิยายที่คนไทยแต่งขึ้นเอง ได้แก่ ศัตรูของเจ้าหล่อน นิจ กรรมเก่า ของดอกไม้สด คาบศักดิ์เหล็กน้ำที่ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยเรื่องแรกของ “อายัณโฆษ” วารุณี นวนิยายผจญภัยเรื่องแรกของกาญจนาภักดิ์ (ขุนวิจิตรมาตรา)

¹ อ่าน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต (รวบรวมจากหนังสือพิมพ์ “ดุสิตสมิต”) พิมพ์เป็นหนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นางท่านนธิภาพ (ไฉ่ โภควณิช), พ.ศ. 2517.

สารานุกรม (รายสัปดาห์, 2468-2472) หลวงสารานุกรมประพันธ์เป็นเจ้าของและบรรณาธิการลงพิมพ์ แพร่คำ ภาค 2 มีอมิต บ้านแปด

ริมรมย์ (รายปักษ์, 2469-2472) พิมพ์นวนิยายผจญภัยรุ่นแรก เรื่อง เกาะกาฬ โดยพันธุ์งาม (ม.จ.พงษ์รุจา รุจวิชัย) และผลงานรุ่นแรกของนักประพันธ์ฝีมืออมตะหลายคน เช่น **ชะรอยกรรม** ของ มาลัย ชูพินิจ **น้ำใจของนรา** ของ ส่ง เทพาสิต

สุภาพบุรุษ (รายปักษ์, 2472-2474) กุหลาบ สายประดิษฐ์ เจ้าของและบรรณาธิการ เป็นแหล่งชุมนุมนักประพันธ์ชื่อที่รู้จักชื่อเสียงกันดีตราบเท่าทุกวันนี้ ได้แก่ศรีบูรพา แม่อนงค์ (มาลัย ชูพินิจ) พ.เนตรรับษ์ (พัฒน์ เนตรรังษี) บุหร่ง (สด คุรุเมะโรหิต) แสงธรรม (หลวงวิจิตรวาทการ) นวนิยายเด่นคือ **ปราบพยศ ผจญบาป** โดย ศรีบูรพา เกิดเป็นหญิง โดย แม่อนงค์

บทบาทของหนังสือพิมพ์ในช่วงสามรัชกาลแรกที่รับอิทธิพลจากตะวันตก คงพอจะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์และวารสารที่นักสอนศาสนาเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดขึ้นในประเทศไทย และได้รับการส่งเสริมต่อมาโดยกลุ่มคนไทยผู้รักอักษรศาสตร์ ได้เป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เรารับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตกเข้ามาโดยการตีพิมพ์ เรื่องสั้น นวนิยาย แปล ให้แพร่หลายออกไป จนกระทั่งมีผู้ริเริ่มการแต่งบันเทิงคดีตามอย่างตะวันตกบ้าง หนังสือพิมพ์ และวารสารตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 8 มาจนกระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนวรรณกรรมทางอ้อมทั้งสารคดีและบันเทิงคดี ทั้งวรรณกรรมแปลและวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเอง

การพิมพ์หนังสือเล่ม บทบาทของกิจการพิมพ์นอกจากหนังสือพิมพ์แล้ว คือการพิมพ์หนังสือเล่ม ๆ ในประเทศไทยเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยโรงพิมพ์ของหมอบรัดเลย์เป็นผู้เริ่มกิจการขึ้นก่อน หนังสือที่นำมาพิมพ์ได้แก่หนังสือแบบเรียนจินตามณี หนังสือกฎหมาย ประวัติศาสตร์ หนังสือหัตถศึกษาอังกฤษ ราคาขายเป็นไปตามที่หมอบรัดเลย์ตั้งไว้ เช่น จินตามณีเล่มละ 1 บาท หนังสือกฎหมายไทย 55 เล่มสมุดไทยทำเป็น 2 เล่มอังกฤษ¹ ขายเป็นราคาจบละ 13-25 บาท เป็นต้น

ต่อมา พ.ศ. 2404 (ในรัชกาลที่ 4) หมอบรัดเลย์ได้ซื้อกรรมสิทธิ์หนังสือนิราศลอนดอน ของหม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูรฯ) ในราคา 400 บาท² มาจัดพิมพ์เป็นหนังสือเล่มออกจำ

¹ หนังสือของหมอบรัดเลย์ได้เย็บเข้าเล่มเป็นสมุดซึ่งนับว่าเป็นของไทยในเมืองไทย เพราะหนังสือไทยแต่เดิมมีแต่สมุดพับ เช่น สมุดคำ หรือสมุดข่อย ซึ่งรวมเรียกว่าสมุดไทยเมื่อหมอบรัดเลย์ทำหนังสือเย็บเป็นเล่มสมุดแบบหนังสือฝรั่ง จึงได้เรียกหนังสือเล่มของหมอบรัดเลย์ว่า "สมุดฝรั่ง" และเรียกสมุดคำหรือสมุดข่อยของไทยว่า "สมุดไทย" การพิมพ์หนังสือเรื่องต่าง ๆ ในสมัยนั้น ก็เอาสมุดไทยเป็นหลัก เช่น หนังสือประโลมโลกพิมพ์เป็นเล่มเล็ก ๆ จูเนื่อความเท่าสมุดของไทยเป็นเล่ม ๆ จึงบอกไว้ข้างท้ายทุกเล่มว่า "จบหนึ่งเล่มสมุดไทย" หรือหนังสือเล่มใหญ่ เช่นพงศาวดารจีนที่รวมหลายเล่มสมุดไทย ตรงไหนหมดสมุดไทยทีหนึ่งก็บอกค้นไว้บนหนังสือเสมอไป

² เงิน 400.- ในเวลานั้นมีค่าเท่ากับ 120,000 บาทในปัจจุบัน คิดเทียบตามราคาทอง ซึ่งสมัยนั้นทองบาทละ 20.- มีเงิน 400 บาท ซื้อทองได้ 20 บาท แต่ในปัจจุบันถ้าจะซื้อทองหนัก 20 บาท จะต้องใช้เงินประมาณ 120,000 บาท.

จำหน่ายด้วย นับเป็นครั้งแรกที่มีการซื้อขายกรรมสิทธิ์หนังสือในประเทศไทย หนังสือนิราศลอนดอน เมื่อพิมพ์จำหน่ายก็ปรากฏว่ามีผู้นิยมชอบอ่านยกย่องกันว่าเป็นหนังสือดีและนับว่าหมอบรัดเลย์มีความคิดรอบคอบ เพราะหนังสือนิราศลอนดอนเป็นหนังสือไทยเล่มแรกที่พรรณนาให้เห็นความเจริญรุ่งโรจน์ของประเทศทางตะวันตก ซึ่งเป็นของแปลกใหม่ เป็นเรื่องลึกลับ น่าสนใจใคร่รู้ของชาวไทย ในสมัยนั้น นอกเหนือจากการแต่งกลอนที่ได้รับยกย่องว่าดีเด่น บางตอนอาจเทียบเคียงกับลีลากลอนของสุนทรภู่ เนื้อหาของเรื่องก็เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นบันทึกภาพแปลกใหม่ที่คนไทยไม่เคยเห็นมาก่อน ฉะนั้น คนที่อ่านหนังสือออกทุกคนย่อมมีความสนใจอยากอ่านหนังสือเล่มนี้ จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าจะไม่เป็นหนังสือขายดีคุ้มค่าลิขสิทธิ์ที่หมอบรัดเลย์ลงทุนไป

นอกจากนี้ หมอบรัดเลย์ยังได้พิมพ์หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า หนังสือสามก๊ก (ซึ่งต้องเปิดให้จองก่อนพิมพ์เพราะเล่มใหญ่ราคาแพง) หนังสือประถมกอกา แจกรูปอักษรเรื่องราวประเทศฝรั่งเศส ฯลฯ หนังสือที่พิมพ์ถ้าแยกประเภทแล้วได้แก่ ศาสนา กฎหมาย วรรณคดี ประวัติศาสตร์ หนังสือแบบเรียน

ส่วนโรงพิมพ์หลวงหรือโรงพิมพ์อักษรพิมพ์การที่สร้างขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ได้พิมพ์หนังสือสำคัญเล่มหนึ่งคือ หนังสือแสดงกิจจานุกิจของพระยาทิพากรวงศ์ หนังสือเล่มนี้มีความสำคัญทั้งด้านความรู้และด้านการพิมพ์ เพราะว่าหนังสือกิจจานุกิจนี้เป็นฉบับแรกที่พิมพ์แบบที่เรียกว่า “ฉบับพิมพ์หิน” คือเขียนตัวอักษรแบบอาลักษณ์แล้วนำไปทำแม่พิมพ์จึงดูคล้ายเขียนด้วยหมึกมาก เนื้อหาของหนังสือนี้เป็นเรื่องความรู้รอบตัวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น เรื่องศาสนา เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ เรื่องวิทยาศาสตร์ เช่น การกำหนดวันเดือนปี ดินฟ้าอากาศ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น พายุ สूरียุปราคา ความรู้ เช่น ที่กล่าวนี้เป็นของใหม่สำหรับสมัยนั้น เพราะคนไทยไม่ได้ศึกษาวิทยาศาสตร์แพร่หลายอย่างในปัจจุบัน ท่านผู้แต่งได้นำความรู้วิทยาศาสตร์ เช่น มีไฟฟ้าอยู่ในอากาศเป็นเหตุให้เกิดฟ้าแลบ ฟ้าผ่ามาชี้แจงให้ผู้เข้าใจผิดว่าเป็นเรื่องนางเมขลาปล่อยแก้ว รามสูรขว้างขวาน ได้เข้าใจเรื่องที่ถูกต้อง ข้อความที่นำมาชี้แจงก็นำอ่านเป็นอุทธาหรณ์เปรียบเทียบชักนำให้เข้าใจได้ง่าย จึงนับเป็นหนังสือสำคัญเล่มหนึ่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การผลิตหนังสือในสาขาวิชาต่าง ๆ มีมากขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะหนังสือโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน หรือตำราเรียนเท่านั้น มีหนังสือประเภทอื่น ๆ เช่น ศาสนา สังคมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ ศิลปกรรมและการบันเทิง วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ กฎหมาย เพราะนอกจากโรงพิมพ์หลวง ยังมีโรงพิมพ์ของข้าราชการและเอกชนอีกเป็นจำนวนมาก ที่รู้จักกันดีก็เช่น โรงพิมพ์อักษรนิติ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

โรงพิมพ์ของมิชชันนารี นอกจากของหมอบรัดเลย์แล้ว ของหมอสมิท (Samuel John Smith) เป็นโรงพิมพ์ที่สำคัญอีกแห่ง หมอบรัดเลย์พิมพ์หนังสือหนักไปทางวิชาการและวรรณคดีสำคัญ ๆ เช่น พงศาวดารจีนและมอญ เช่น สามก๊ก เลียดก๊ก ไช้จิ้น ไช้ฮั่น ห่องสิน และราชาธิราช ส่วนมาก

เย็บปกแข็ง รูปเล่มคงทนถาวรสวยงามแต่ราคาแพง ส่วนหมอสุมิพิมพ์หนังสือทั้งปกแข็ง และปกอ่อน แต่ส่วนใหญ่พิมพ์หนังสือประโลมโลก หรือเรื่องอ่านเล่นเป็นสมุดเล่มเล็ก ๆ ปกอ่อนขายราคาเล่มละ 1 สลึง เหมือนอย่างที่โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ ซึ่งรู้จักกันดีในนามว่า โรงพิมพ์วัดเกาะ ได้มีคำกลอนแต่งชักชวนให้ซื้อหนังสือว่า

“ยลิตห้าสตกคี่ต่างรู้ท่านผู้ซื้อ   ร้านหนังสือนำวัดเกาะเพราะหนักหนา”

เนื้อเรื่องที่พิมพ์เป็นหนังสือจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในสมัยรัชกาลที่ 5 นิยมคัดลอกอ่านต่อ ๆ มาจนสมัยรัชกาลที่ 6 จึงมีผู้นำไปพิมพ์เผยแพร่จัดจำหน่าย

แต่นอกจากหนังสือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แล้ว หมอสุมิได้พิมพ์หนังสือประเภทอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากด้วย เช่น ประมวลสุภาษิตและนิราศ

สำหรับหนังสือเล่มที่พิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีทุกประเภท โดยเฉพาะประเภทวรรณคดีอันเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยหลังจากนั้นถึงปัจจุบัน กิจการพิมพ์เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว มีระบบการพิมพ์แบบใหม่ ๆ เกิดขึ้น ความสนใจร่วมกันระหว่างผู้อ่านและผู้เขียน ผู้จัดพิมพ์มีมากขึ้น ผู้จัดพิมพ์จำหน่ายจึงเท่ากับเป็นตัวกลางแห่งสถาบันทั้งสองและเป็นผู้แสวงหาผลประโยชน์ในการนี้ด้วย หนังสือที่พิมพ์จำหน่ายในปัจจุบันมีทุกประเภท ที่มีจำหน่ายมากที่สุดคือหมวดวรรณคดี

5. พระบรมราโชบายในการส่งเสริมการประพันธ์แบบตะวันตก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระปรีชาสามารถในด้านการประพันธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณกรรมในระยะหลังจากรับอิทธิพลตะวันตกแล้วได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากพระมหากษัตริย์เจกเช่นเดียวกับในรัชสมัยก่อน กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์และเจ้านายเชื้อพระวงศ์เป็นผู้ริเริ่มนำเอาวรรณกรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงส่งเสริมการประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และยังทรงสนับสนุนให้มีการแต่งแปลหนังสือจากภาษาต่างประเทศอีกด้วย ดังมีพระราชดำริว่า :

ก็ในหนังสือภาษาไทยทั้งปวง ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือวิชาความรู้อันใดมีอยู่น้อย เพราะผู้ที่รู้หนังสือ แต่งหนังสือมีน้อย ถ้าไม่ได้ไปมาคุ้นเคยกับประเทศอื่น ๆ ก็จะได้แลกเปลี่ยนถ่ายทอดตำราวิชาการลงเป็นภาษาของเรา เพราะฉะนั้น หนังสือซึ่งจะเป็นเครื่องเส้าเรียนวิชา ยังไม่มีแก่ผู้ที่จะเรียน แต่เฉพาะภาษาของเราเองเลย แต่เรามีความหวังใจเป็นแน่ว่าเมื่อนักเรียนของเราได้รับความรู้ในวิชาหนังสือมากแล้ว

ดังนี้ คงจะมีความรู้แตกความอุสาหะที่จะเขียนจะแต่งหนังสือ ที่เป็นประโยชน์มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งผู้ที่ได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชามาแต่ต่างประเทศคงจะมีความอุสาหะที่จะแปลวิชาการต่าง ๆ จากภาษาต่างประเทศลงเป็นภาษาไทยให้เป็นการเกื้อกูลแก่การเล่าเรียนให้แพร่หลายขึ้นอีก¹

นอกจากพระราชดำริที่ตั้งที่ปรากฏแล้ว ยังทรงส่งเสริมการอ่านและการแต่งหนังสือโดยทางอ้อม อย่างเช่น

หอสมุดวชิรญาณ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมหอพระมณเฑียรธรรม หอพุทธสังคหะ หอสมุดวชิรญาณ (ซึ่งเป็นหอสมุดในราชตระกูล) จัดตั้งเป็นหอสมุดสาธารณะ เปิดให้ประชาชนได้อ่านหาความรู้ เมื่อ พ.ศ. 2448 ซึ่งต่อมาหอสมุดแห่งนี้ได้ขยายกิจการเป็นหอสมุดแห่งชาติ

เหรียญวชิรญาณ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า การที่ได้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งทำความเจริญให้แก่วิชาอักษรศาสตร์นั้น ยังประโยชน์ให้แก่ผู้ที่แสวงหาความรู้จากการอ่านหนังสือฝ่ายเดียว ยังไม่เพียงพอแทนแก่ผู้แต่งและผู้เรียบเรียงหนังสือด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญและประกาศนียบัตรขึ้น ในนามของหอสมุดวชิรญาณ สำหรับเป็นรางวัลแก่ผู้แต่ง ผู้เรียบเรียง และแปลหนังสือที่มีประโยชน์สมควรถือเป็นแบบแผนได้

ลิขสิทธิ์

คิอกรรมสิทธิ์ในการพิมพ์หนังสือ อันเป็นแบบอย่างของประเทศตะวันตก เริ่มมีขึ้นในประเทศไทยเมื่อครั้งหม่อมราชวงศ์ชายลิขสิทธิ์ นิราศลอนดอน แก่หม่อมบริดเลย์เป็นเงิน 400 บาท เมื่อ พ.ศ. 2404

ส่วนระเบียบเรื่องลิขสิทธิ์เกิดขึ้นในประเทศไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2435 เนื่องจากมีผู้คัดเรื่อง ที่ลงในหนังสือวชิรญาณไปลงพิมพ์ขายเป็นการค้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศห้ามนำเรื่องที่ลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณไปตีพิมพ์ที่อื่นโดยพลการ ผู้ใดจะประสงค์จะคัดเลือกรเรื่องที่ลงในหนังสือวชิรญาณไปตีพิมพ์ต้องมาขออนุญาตต่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเสียก่อน และมีระเบียบที่ต้องจ่ายหนังสือให้เป็นค่าทดแทน และให้เจ้าหน้าที่ของหอพระสมุดควบคุมการตรวจปรูฟและดูแลการจัดพิมพ์ให้เรียบร้อยด้วย ระเบียบดังกล่าวนี้ได้รับการแก้ไขเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำริตอบในการพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อวันพุธ เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ ปีมจอ อัฐศก จุลศักราช 1248 (พ.ศ. 2429) "พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417-2453), (พระชนกร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2458), หน้า 35-36.

นอกจากนี้กฎหมายลิขสิทธิ์ (Copyright) ก็เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ด้วย กฎหมายลิขสิทธิ์คืออำนาจของผู้แต่งหนังสือที่มีสิทธิ์ในหนังสือที่ตนเขียนขึ้น ผู้อื่นจะมานำไปพิมพ์เผยแพร่โดยมิได้ขออนุญาตหรือตกลงกันด้วยเงื่อนไขใด ๆ ก่อนมิได้ กฎหมายนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้กรมหลวงเทววงศวิโรปกรศึกษาเรื่องกฎหมายนี้ของนานาชาติและนำมาดัดแปลงให้เป็นของไทย หนังสือของชาวไทยที่ขอพระราชทานอำนาจ Copyright เป็นคนแรกคือ กรมหมื่นราชบุรดีเรกฤทธิ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการประพันธ์ในสมัยของพระองค์ โดยการตั้งสามัคคีสโมสร ทวีปัญญาสโมสร และวรรณคดีสโมสรขึ้น เพื่อพิจารณาให้รางวัลหนังสือที่ดีทั้งรูปแบบและเนื้อหา ถึงแม้ว่าพระองค์จะส่งเสริมวรรณกรรมแบบตะวันตกมากก็ตาม แต่ไม่ทรงโปรดการใช้ภาษาไทยปนอังกฤษ ดังนั้นเกณฑ์ในการตัดสินหนังสือดีของวรรณคดีสโมสรประการหนึ่งคือเน้นในเรื่องการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง สละสลวย นอกจากนี้พระปรีชาสามารถในด้านอักษรศาสตร์และการประพันธ์ของพระองค์ท่านเองเป็นมูลเหตุสำคัญต่อความก้าวหน้าของวรรณกรรมตะวันตกในไทย พระองค์แสดงความสนพระทัยในเรื่องอักษรศาสตร์และการประพันธ์มาตั้งแต่ยังทรงศึกษาวิชาการอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ทรงออกหนังสือรายสัปดาห์เป็นภาษาอังกฤษชื่อ The Screech Owl เรื่องที่ลงส่วนใหญ่จะเป็นพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จนิวัตกลับประเทศไทย ครั้นยังทรงเป็นมกุฎราชกุมาร ก็ทรงออกหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ ทวีปัญญา เมื่อขึ้นครองราชสมบัติแล้วทรงออกหนังสือพิมพ์ของ คุณิศธานี เมืองประจวบคีรีขันธ์โดยที่พระองค์สร้างขึ้น 4 ฉบับคือ คุณิศสมิตรายวัน คุณิศสมัย คุณิศรีคอร์เดอร์ และคุณิศสมิตรายสัปดาห์ งานพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีมากมายหลายประเภท นอกจากพระราชนิพนธ์ที่ทรงนำเค้าเรื่องหรือแบบอย่างมาจากวรรณคดีอินเดียแล้ว พระราชนิพนธ์อีกจำนวนหนึ่งเป็นงานแบบตะวันตกทั้งเรื่องแปล ดัดแปลง และเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเอง ทรงแปลบทละครของเชกสเปียร์หลายเรื่อง เช่น ตามใจท่าน (As You Like It) เวนิสวานิช (The Merchant Of Venice) โรมิโอ จูเลียต (Romeo And Juliet) ทรงแปลบทละครของฝรั่งเศส เช่น หมอจำเป็น จากเรื่อง Le Me'decin Malgre' Lui ของ Moliere เรื่องหลวงจำเนียรเดินทาง จากเรื่อง Le Voyage De Monsier Perrichon ของ เออแจน ลาปีซ (Eugene Labiche) ความสนพระทัยในด้านการประพันธ์ของพระองค์ท่านจึงเป็นมูลเหตุของการรับอิทธิพลของการรับอิทธิพลตะวันตกทางอ้อม เพราะเกิดเป็น "การโดยเสด็จพระราชนิพนธ์" ที่ทำให้ขุนนาง ข้าราชการ เจ้านาย ดำเนินตามรอยพระยุคลบาท วรรณกรรมบันเทิงคดีในสมัยนี้จึงเจริญรุ่งเรืองมาก

นอกจากวรรณคดีบันเทิงคดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่ในเรื่องสารคดีด้วยอย่างมาก สารคดีที่ว่านี้คือบทความพระราชนิพนธ์ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ เพื่อปลุกใจให้รักชาติ เพื่อปลุกฝังความรู้เรื่องประจวบคีรีขันธ์ เพื่อแสดงสิ่งขัดขวางความเจริญของชาติ เพื่อให้ความรู้แก่พลเมืองไทยเรื่องความเป็นไปของต่างประเทศและให้เป็นคติแก่คนไทยมิให้

ก่อเหตุร้ายขึ้นในประเทศ ฯลฯ เช่นบทความเรื่อง เมืองไทยจงดินเถิด ยิวแห่งบูรพาทิศ โกลนติด ล้อ ลัทธิเอาอย่าง การจลาจลในรัสเซีย เป็นต้น บทความของพระองค์ท่าน บางครั้งได้รับการโต้ตอบ จากนักเขียนอื่น ซึ่งบ้างก็เป็นสามัญชน บ้างก็เป็นข้าราชการชั้นเจ้าพระยา แต่ไม่มีใครได้รับราชภัย จากการกระทำตนเป็นฝ่ายค้านพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเลย เมื่อบทความโต้แย้งพระองค์ก็ทรง เขียนบทความโต้ตอบไปอีก อย่างเช่น นายเชียวฮวดเส็ง สิบญูเรื่อง เจ้าของโรงพิมพ์จีนโนสยามวาร ศัพท์ ใช้นามปากกา “บาทกฤษร” เป็นคู่ปรับกับนามแฝง “อัสวพาหุ” ของพระเจ้าอยู่หัว เขียนบทความเรื่อง “จีนได้หรือไทยเดิม” ได้ตอบบทความเรื่อง “ยิวแห่งบูรพาทิศ” ของพระองค์ อีกท่านหนึ่ง คือพลเรือตรีพระยาวิชัยสุนทร (วิม พลกุล) ใช้นามปากกา “ทูนดำ” คัดค้านบทความของ “อัสวพาหุ” ที่ชักชวนให้ประชาชนล้อมรั้วประเทศทางทะเลด้วยการซื้อเรือรบและยังค้านในเรื่องโกลนติดล้อ และล้อติดโคลนอีกด้วย สงครามปากกาในเรื่องนี้ยืดเยื้ออยู่นาน แต่เมื่อถึงวันฉัตรมงคลสในรัชกาล ที่ 6 นั้น พลเรือตรี พระยาวิชัยสุนทร เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้า และได้รับพระราชทานพานทอง ทั้งยังทรงมีพระราชดำริเป็นการส่วนพระองค์มีความ ว่า พระองค์มิได้ถือโกรธผูกพยาบาทด้วยเห็นว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นในการปกครองบ้าน เมือง ข้อนี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระประสงค์ปลุกฝังความคิดและให้เสรีภาพโดยอาศัยงานวรรณกรรมเป็นเครื่องสำคัญ

---

¹ อ่าน ลาวินัย ไซตามระ, “ร.6 กับฐานันดรที่ 4”, อุบัติการณ์หนังสือพิมพ์ (พระนคร : พาติโก, 2522), หน้า 26-33.